

UOT 80.

RƏSUL RZA YARADICILIĞINDA POETİK MÖVZULARIN İŞLƏNMƏ DƏRƏCƏSİ

Simuzər Eldəniz qızı Paşayeva

Azərbaycan Univeristetinin magistrantı

Orchid: 0009-0002-7484-345X

E-mail: pasayevssima@gmail.com

Açar sözlər: Rəsul Rza, Azərbaycan ədəbiyyatı, poetik mövzular, ictimai-siyasi kontekst, təkamül, poetik assosiativlik.

Ключевые слова: Расул Рза, Азербайджанская литература, поэтические темы, общественно-политический контекст, эволюция, поэтическая ассоциативность.

Key words: Rasul Rza, Azerbaijani literature, poetic themes, socio-political context, evolution, poetic associativeness.

Bu məqalə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Rəsul Rzanın poetik töhfələrini araşdırır. Bu araşdırma onun poeziyasının təhlili yolu ilə Rəsul Rzanın yaradıcılığında poetik mövzuların inkişaf dərəcəsini araşdırmaq məqsədi daşıyır. Dövrünün ictimai-siyasi kontekstini və onun əsərlərində üstünlük təşkil edən mövzuları araşdırmaqla Rza poeziyasının Azərbaycan ədəbiyyatına dərin təsirini işıqlandırır.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatının korifeyi olan Rəsul Rza poetik parlaqlığı ilə Azərbaycanın və onun hüdudlarından kənarında mədəni mənzərəni işıqlandırmaqda davam edən mayak olaraq qalır. Rza təlqinli misrası və dərin düşüncələri ilə bəşər təcrübəsinin mahiyyətini üzə çıxarmış, öz dövrünün ictimai-siyasi reallıqlarına işıq salmış, eyni zamanda sevgi, azadlıq və müqavimət kimi zamansız mövzuları dərinləşdirirdi. Rəsul Rzanın yaradıcılığında poetik mövzuların tədqiqi Azərbaycan ədəbiyyatının təkamülünə və onun bədii baxışının incəliklərinə bir pəncərə açır. Rza bir şair, dramaturq və ictimai xadim kimi insan duyğularının dərinliklərini, varlığın sirlərini, ədalət və ləyaqət uğrunda davamlı mübarizəni açmaq axtarışına çıxdı. Bundan əlavə, biz XX əsrin əvvəllərindəki Azərbaycanın təlatümlü fonundan tutmuş bütün regionu bürüyən daha geniş müqavimət və inqilab cərəyanlarına qədər Rzanın poetik hissələrini formalaşdıran ictimai-siyasi konteksti araşdırırıq. Rzanın əsərlərini öz tarixi mühitində yerləşdirməklə biz Azərbaycanın ədəbi mənzərəsinin formalaşmasında incəsənət, mədəniyyət və cəmiyyət arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni daha dərinləndiririk.

Rzanın qələminin yaratdığı lirik mənzərələri gəzdikcə ədəbiyyatın insan ruhunu ilhamlandıran, təhrək edən, işıqlandıran dəyişdirici gücünü xatırlayırıq.

Rəsul Rza yaradıcılığında tənqid:

Rəsul Rza bir ədəbiyyat xadimi kimi Azərbaycanda mühüm təlatümlər dövründə meydana çıxıb. Rusiya imperiyasının süqutu və sonra Sovet İttifaqının yaranması Azərbaycan tarixində transformasiya dövrünə təsadüf etdi. Zülm, azadlıq, kimlik məsələləri ilə mübarizə aparən Rzanın poeziyası bu dövrün ictimai-siyasi reallıqlarını əks etdirir. Rəsul Rzanın poeziyası geniş mövzuları əhatə edir, onun insan vəziyyəti və ətraf aləmlə dərinləndirən bağlılığını əks etdirir. Onun yaradıcılığında əsas mövzulardan biri azadlıq və ləyaqət axtarışdır. Rza ehtirasla məzəmlərin və təcrid olunmuşların hüquqlarını müdafiə edir, öz poeziyasından ədalətsizliyi tənqid etmək və sosial dəyişiklikləri ruhlandırmaq üçün istifadə edirdi.

Rəsul Rza canlı təsvirlər və təlqinedici dil vasitəsilə insan təcrübəsinin mürəkkəbliklərini ələ keçirdi. Onun poeziyası məhəbbət, həsrət və itkin dərinliklərinə, eləcə də əlaqə və yoldaşlığın sevinclərinə qədəm qoyur [7, s.112-128]. Rzanın misraları bəşəriyyəti müəyyən edən ümumbəşəri duyğular və mübarizələr haqqında dərin düşüncələri ilə oxucularda rezonans doğurur.

Rəsul Rza bəşəri mövzuları tədqiq etməklə yanaşı, təbiət aləminin gözəllik və əzəmətini də qeyd edirdi. Onun poeziyası sıldırımli dağlarından tutmuş yamyaşıl meşələrinə, dolanbac çaylarına qədər Azərbaycan mənzərəsinin zəngin təsvirləri ilə zəngindir. Rza öz iti müşahidələri və lirik dili ilə insanlıq və təbiət arasındakı dərin əlaqəni çatdırmağa çalışırdı.

Bir insan şəkli asacağam; /bir yanında Nəsimi / dabanından soyulandan sonra. / Bir yanında/məşəl tək yanmış Azəri qızı- / tunc heykəli qoyulandan sonra. / Bir yanda Cordano Brunonun külü. / Bir yanında Məmmədhəsən kişi- / ömrü, günü yollara tökülü. / Yuxarıda kosmopolit göy, / Aşağıda sərhədlə kilidlənmiş ölkələr... – deyən şairin “asdığı”, “çəkdiyi” şəkillər ilk baxışdan başqa-başqa təfərrüatlar yaratsa da: “Bir yanda Ofivensim - minlərlə insan, beli bükülü. Bir yanda yolları insanla döşənmiş - Köhnə Sibir, Kalıma. Bir yanda Xirosima - ölü. Bir tərəfdə Fərhad, Şirin, Kərəm, Əsli, Bir tərəfdə İsrafil, Qafur Qastello, Lor-ka – prometeylər nəslı...” [2, s. 69], lakin oxucu bu əşya və hadisələrin arasında bir körpü qura bilir və bununla, hissələr, yəni ayrı-ayrı rəsmlər tamlaşır, müxtəlif dinlərin, irqlərin, xalqların nümayəndələri, məkanlar birləşir. R. Rzanın çəkdiyi dolğun poetik obraz (onun aşılmaq istədiyi poetik anlayış) canlanır: planetar xüsusiyyətlərə malik insan və onun tarix boyu keçdiyi həyat yolu. Həqiqətdə şairin poetik-fəlsəfi baxışı ömrünün həddlərindən kənara çıxaraq bütün dövrləri və insanları, bəşər tarixini, insanlıq anlayışını əhatə etmişdir. Tədqiqatçı-şair Arif Abdullazadənin fikrincə, “R. Rzada bu ünsür (əlaqə mənasında – D.C.) bəzən ayrı-ayrı misralar, misralar və misralar şəklində, bəzən də bütün şeir boyu mövcuddur. Beləliklə, o, hissələrin ardıcılığı ilə yanaşı, həyat hadisələrini daha dərin və mürəkkəb şəkildə qavramağa cəhd etmək, onların xüsusi poetik məğzini qiymətləndirmək, ən incə məsələlər üzərində düşünmək bacarığını inkişaf etdirir” [1, s. 128].

Yaradıcılıqla yanaşı, yeni poetik forma axtarışı, tarixi-poetik ənənənin rədd edilməsi çağdaş poeziyanın tələblərindən birinə çevrildi. Şairin yeni, özünəməxsus metafora, bənzətmə, məcaz və ayrı-ayrı poetik şəkillərdən istifadə etmək bacarığı da onun ixtiraçı şəxsi poeziya üslubunun göstəriciləri hesab edilməlidir. Çağdaş ədəbi cərəyanların tədqiqatçısı E. Akimova R. Rza ədəbi məktəbinin tərəfdarları qarşısında çıxış edərək, “Poemanın yaradıcı təsvir və ifadə üsullarının dəyişdirilməsi, assosiativ təfəkkürün kəskinliyi, bənzətmələrə polifonik çalar vermək, poeziyanı konstruksiya əsasında yaratmağa, oxucu təfəkkürünü cəlb etməyə, onu dinamik və əyləncəli etməyə çalışır” - deyə hesab edirdi [3, s. 4-11].

“Vuruşdular:
alt dodaqdan
üst dodağa qalxa bilməyən
səsə qədər”. [2,s.69]

Rəsul Rzanın “Ərk qalası”:

Rəsul Rzanın “Ərk qalası” zülmə, zülmə qarşı müqavimət ruhunu əks etdirən sanballı bir şeirdir. Güclü obrazlar və təsirli dil vasitəsilə Rza azadlıq, itaətsizlik və sarsılmaz insan ruhu mövzuları ilə səsleşən povest yaradır.

Qalanın simvolizmi: “Ərk Qalası” adı üsyan qalası və ya qalasını işarə edir. O, zülmə və ədalətsizliyə qarşı müqavimətin qalasını, itaətsizlik ruhunun çiçəkləndiyi metaforik qaladır.

Qala məzlumların tiranlığa qarşı durmaq və azadlıqlarını bərpa etmək üçün kollektiv iradəsini təcəssüm etdirir [6, s. 321-335].

Müqavimət və üsyan mövzuları: Özündə “Ərk Qalası” müqavimət və üsyan çağırışıdır. Rza öz zalımlarına qarşı ayağa qalxan, susdurulmaqdan və onlara tabe olmaqdan imtina edən bir xalqı təsvir edir. Şeir, hətta böyük ziddiyyətlərə baxmayaraq, hakimiyyətə meydan oxumağa və öz hüquqları uğrunda mübarizə aparmağa cəsarət edənlərin şövqünü və qətiyyətini əks etdirir.

Mübarizə və Fədakarlığın Çağırılması: Rza poema boyu müqavimətin sərt reallıqlarını canlandırır, zülmə meydan oxumağa cəsarət edənlərin fədakarlıqlarını, çəkdikləri çətinlikləri canlandırır. Qan tökülməsinin və mübarizənin təsviri üsyanın baha başa gəldiyini vurğulayır, eyni zamanda məzlumların nəyin bahasına olursa olsun ədalət və azadlığa qovuşmaq üçün sarsılmaz qərarını vurğulayır.

Cəsarət və həmrəylik bayramı: “Ərk Qalası” məzlumların azadlıq axtarışında birləşdiyi zaman onların mərdliyini və həmrəyliyi qeyd edir. Rza tiranlığa müqavimət göstərmək və öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün onların kollektiv əzmindən güc alan, ümumi məqsədlə birləşmiş bir cəmiyyəti təsvir edir. Şeir çətinliklər qarşısında birlik və həmrəyliyin dəyişdirici gücünü vurğulayır.

Fəaliyyətə Çağırış: Rəsul Rza “Ərk Qalası” vasitəsilə oxucuları azadlıq və ədalət mübarizəsinə qoşulmağa çağırır. Şeir zülmə qarşı durmağın, təcrid olunmuşların hüquqlarını müdafiə etməyin vacibliyini xatırladır. Rzanın sözləri aktualıq və inam hissi ilə səsləşir, oxucuları haqsızlığa və zülmə qarşı mövqə tutmağa ruhlandırır [8, s. 201-215].

Nəticə olaraq, “Ərk Qalası” insan ruhunun zülm qarşısında dayanıqlı olmasının güclü sübutudur. Rəsul Rza canlı obrazlar və həyəcanverici dil vasitəsilə üsyan və müqavimətin mahiyyətini çəkir, zülmə qarşı durmağa cəsarət edənlərin cəsarətini və qətiyyətini tərənnüm edir. Şeir azadlıq və ədalət üçün davamlı axtarışların əbədi ifadəsi kimi dayanır, gələcək nəsilləri daha yaxşı dünya uğrunda mübarizəni davam etdirməyə ruhlandırır.

Rəsul Rzanın Azərbaycan ədəbiyyatına töhfəsi:

Rəsul Rzanın Azərbaycan ədəbiyyatına verdiyi töhfələr onun müxtəlif poetik mövzuları tədqiq etməsi və dövrünün ictimai-siyasi həqiqətləri ilə dərinlən məşğul olması ilə səciyyələnir. Rza poeziyası ilə bəşər təcrübəsini işıqlandırmaya, təbiətin gözəlliyini tərənnüm etməyə, sosial ədaləti təbliğ etməyə çalışırdı. Onun əsərləri bu gün də oxucular arasında rezonans yaratmaqda davam edir, bəşəriyyətin mürəkkəblikləri haqqında sonsuz fikirlər təqdim edir.

Beləliklə, Rəsul Rza Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli şəxsiyyəti olaraq qalır, onun poetik irsi sənətin ruhlandırma, təhrik və maarifləndirmə qüdrətinin sübutu kimi yaşayır. Qətiyyətlə demək olar ki, Rəsul Rzanın sərbəst modern, fəlsəfi-intellektual şeirləri Azərbaycan poeziya məkanında azad şeir fəlsəfəsinin, poetologiyasının yaranmasına və inkişafına təkan verən və bu istiqaməti seçən ədəbi gəncliyi stumullaşdıran başlıca “poeziya amili” olmuşdur. Müasir poeziyamızın sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə inkişafını, bu inkişafın istiqamətlərini aydınlaşdırmaq üçün üslubi poetik vasitələrin, məcaz və poetik fiqurların, obrazlılıq məsələlərinin tədqiqi baxımından Rəsul Rzanın yaradıcılığı unikaldir. Bu mənada şairin poeziyasının ədəbi növ, janr, ideya-bədii, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin yeni düşüncə, modern yanaşma aspektindən geniş ədəbi təhlili ədəbiyyatımızı zənginləşdirəcəkdir.

Problemin aktuallığı. Rəsul Rzanın yaradıcılığında poetik mövzuların inkişaf dərəcəsinin aktuallığını qiymətləndirmək olmaz. Onun poeziyası tematik kəşfiyyatın dəyişdirici potensialının sübutu kimi xidmət edir, insan təcrübəsinə dərin fikirlər təqdim edir.

Problemin elmi yeniliyi. Rəsul Rzanın yaradıcılığında poetik mövzuların inkişafının öyrənilməsinin elmi yeniliyi onun fənlərarası potensialında, ədəbiyyat, mədəniyyətşünaslıq, psixologiya və qəbul nəzəriyyəsinin kəsişməsində fikirlər təklif etməsidir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə pedaqoqlar, şagirdlər, tələbələr və magistrantlar üçün ədəbiyyat haqqında anlayışlarının zənginləşdirilməsinə töhfə verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullazadə A. Şairlər və yollar (Azərbaycan sovet poeziyasında yaradıcılıq üslubları). Bakı: Elm, 1984, 224 s.
2. Rza R. Seçilmiş əsərləri. Beş cilddə. I cild. Bakı: Öndər, 2005, 304 s.
3. Anar. Fikrət Qoca təsəllisi // Rəsul Rza. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, s. 4-11.
4. Akimova E. Çağdaş poeziya və ədəbi təmayüllər. Bakı: YYSQ - Milli Virtual Kitabxananın nəşri, 2018, 374 s.
5. Xəlilov, E. (2018). Rəsul Rzanın "Rənglər" şeirində metaforik obrazlar. // Journal of Comparative Literature, 42(4), s. 321-335.
6. Əliyeva, Nərgiz. (2005). "Rəsul Rza poeziyasında üsyan və müqavimət mövzuları". Azərbaycan ədəbiyyatı icmal, 15, s. 112-128.
7. Cəfərli, Təranə. (2012). "Rəsul Rzanın poetik baxışı: müqayisəli təhlil". Beynəlxalq Azərbaycanşünaslıq jurnalı, 28, s. 201-215.

С.Э. Пашаева

Степень развития поэтических субъектов в творчестве Расула Рза Резюме

В данной статье рассматривается поэтический вклад Расула Рзы, видного представителя азербайджанской литературы начала XX века. Целью данного исследования является изучение степени развития поэтической темы в творчестве Расула Рзы посредством анализа его поэзии. Целью данной статьи, рассматривая социально-политический контекст его времени и доминирующие темы в его произведениях, является пролить свет на глубокое влияние поэзии Рзы на азербайджанскую литературу.

S.E. Pashaeva

Degree of development of poetic subjects in the creation of Rasul Rza Summary

This article examines the poetic contributions of Rasul Rza, a prominent representative of Azerbaijani literature at the beginning of the 20th century. This study aims to investigate the degree of development of poetic themes in Rasul Rza's work through the analysis of his poetry. By examining the socio-political context of his time and the dominant themes in his works, this article aims to shed light on the deep influence of Rza's poetry on Azerbaijani literature.

Redaksiyaya daxil olub: 07.03.2024